

О. М. Каліщук,

доктор історичних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет
ім. Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

В. М. Дяченко,

студентка IV курсу історичного факультету,
Східноєвропейський національний університет
ім. Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

ОЛЕКСАНДР ЦИНКАЛОВСЬКИЙ – ВИДАТНИЙ ДОСЛІДНИК ВОЛИНІ ТА ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ

У статті подається біографічна довідка видатного дослідника Волині – Олександра Цинкаловського, який все життя присвятив дослідженню рідного краю. Висвітлено історіографію присвячену вивченню наукового доробку вченого. Проаналізовано значення краєзнавчої спадщини дослідника в галузі археології, етнографії, історії мистецтва, топоніміки та ін.

Ключові слова: Олександр Цинкаловський, Волинь, наукова спадщина.

У сучасній вітчизняній історичній науці спостерігається дві тенденції. З одного боку – це звернення до регіональних досліджень, а з іншого – розвиток біографістики. У цьому контексті видається цікавим та важливим звернутися до постаті знаного історика, археолога, краєзнавця, який присвятив все своє життя вивченню історичного минулого та культурної спадщини Волині – Олександра Миколайовича Цинкаловського. Адже це дозволяє об'єднати ці два актуальні напрями наукових студій.

Народився вчений у 1898 р. в стародавній столиці Волині – Володимирі, де проживав його дід Павло Нетецький, який цікавився історією Волині, збирав старі пам'ятки. Саме він прищепив онукові Олександрові любов до свого краю та зацікавив його історією, етнографією, сфрагістикою і т.д. [1, с. 12].

Сім'я Цинкаловських у Володимир-Волинському проживала недовго. Батька, як професійного залізничника, скерували на роботу до Ковеля, де Олександр вступив до підготовчого класу місцевої гімназії. Згодом, після вибуху Першої світової війни російська влада організувала евакуацію всіх урядовців

та родин на схід. Разом з іншими Цинкаловські були вивезені спочатку до Тамбова, а згодом до Казані, де Олександр повернувся до навчання.

Після Лютневої революції 1917 р. евакуйовані родини почали повертатися на Батьківщину. Так Цинкаловські опинилися у Звягелі, а звідти Олександр потрапив на військову службу до Житомира. Його направили спочатку в школу Підстаршин, а далі – у Культурний відділ армії УНР. У цей час майбутній історик побував на кількох фронтах. Після війни і революції він став працювати вчителем в с. Осмисловичі на Володимирщині [2, с. 48].

У 1925-1929 рр. навчався у Варшавському університеті на богословському факультеті де, згодом, здібний юнак став співпрацівником місцевого археологічного музею. Працюючи там Олександр Цинкаловський впродовж 30-40-х рр. ХХ ст. виїжджає в експедиції по Волині.

Перед Другою світовою війною Олександр Цинкаловський став директором краєзнавчого музею в Крем'янці, який спочатку функціонував при Крем'янецькому ліцеї, а згодом став самостійною установою [3, с. 107].

За німецької окупації він переїжджає до Варшави і повертається до праці в Археологічному Музеї, де курує волинським відділом. Утікаючи з палаючої Варшави подається на захід, а по війні поселяється в Кракові. Там знаходить роботу в «Домі Книги», що дає йому нагоду знайомитися з усіма книжковими новинками [4, с. 650].

Помер Олександр Цинкаловський 1983 р. у Кракові. Похований на православному цвинтарі «На Волі» у Варшаві.

Незважаючи на те, що О. Цинкаловський після Другої світової війни був відірваний від основного ареалу своїх досліджень Волині – його доробок зайняв належне місце серед дослідників цього краю за часів незалежності України [5, с. 637]. Щоправда, широкому загалу науковців за кордоном він був відомим ще з 50-70 рр. ХХ ст. [6, с. 175]. Україна ж про волинського дослідника О. Цинкаловського почала дізнаватися з 1990-х рр. і однією з перших слід вважати публікацію С. Кота. По справжньому повернення його імені на Батьківщину почалося з міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції «Минуле і сучасне Волині і Полісся. Олександр Цинкаловський і край» у 1998 р., яка була присвячена життєвому та науковому шляху вченого. (через десять років була проведена ще одна конференція, присвячена пам'яті вченого).

У 2007 р. одну з перших цеглинок в аналізі історичної спадщини відомого земляка заклав авторський колектив на чолі з Г. Охріменком, опублікувавши монографію «Олександр Цинкаловський та праісторія Волині» в якій різносторонньо розкрито діяльність вченого, проаналізовано не лише археологічні відкриття, але й розглянуто його доробок в галузях нумізматики, етнографії, боністики, інших напрямів допоміжної історії [7, с. 12].

Спробою відтворити максимально повно біографію та родовід вченого, встановлення його як науковця є художньо-бібліографічна повість О. Бобака – «Час відкривати істину. Родовід Олександра Цинкаловського – патріарха волинського краєзнавства». Вагомим

внеском у подальше вивчення життя і творчості вченого слід вважати біобібліографічний покажчик укладений до 115-ої річниці від дня народження вченого у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки Л. Дайнекою [8, с. 2].

Внесок Олександра Миколайовича у вивченні Волинського краю настільки великий, що оцінювати його в рамках однієї науки неможливо. Це волинезнавець надзвичайно широкого профілю [9, с. 646]. Багатогранність зацікавлень вченого вражає, роль наукової спадщини вченого в українській історіографії визначається в його дослідженнях з:

1. Дослідження старовинної історії даного регіону, всіх археологічних культур, починаючи із палеоліту і до епохи заліза включно з виділенням місцевих культур;

2. Виявлення, фіксація і збереження пам'яток матеріальних культур;

3. Дослідження дерев'яних і кам'яних архітектурних споруд, пам'яток архітектури;

4. Палеонтологічні дослідження;

5. Сакральне мистецтво – церкви, християнські колпії, дерев'яні і камінні хрести, виставки ікон;

6. Історико-краєзнавчі нариси, історична топографія міст і містечок ;

7. Гідрологія;

8. Історична картографія;

9. Дослідження з історичної, краєзнавчої бібліографії;

10. Проблеми теорії і практики музеєзнавства [10, с. 47].

Діяльність О. Цинкаловського по виявленню та вивченню археологічних пам'яток була однією з найважливіших справ у краєзнавчих дослідженнях вченого. Впродовж 30-40-х рр. ХХ ст. виїжджаючи в експедиції на Волинь він організував археологічні розкопки, в ході яких вчений відкрив, врятував, дослідив сотні першокласних пам'яток різних періодів на її теренах – від часів кам'яного віку до пізнього середньовіччя [11, с. 189].

Енциклопедична книга О. Цинкаловського «Матеріали до передісторії Волині і Волинського Полісся», яка вийшла у Варшаві в

1961 р., є цінною особливо для археологів, оскільки автор зібрав та систематизував матеріали з малодосліджених районів Полісся, яка слугує дороговказом у вивченні пам'яток минувшини, а інформація подана у цій праці є унікальною, адже велика частина відкритих і описаних знахідок в ній є знищеними. У «Матеріалах до передісторії Волині і Волинського Полісся» зібрані та каталогізовані відомі археологічні знахідки і наслідки всіх розкопок, що проводилися до того часу на Волині [12, с. 366].

Численними є краєзнавчі нариси з історії давніх Володимир-Волинського, Ковеля, Шумська, Пересопниці. В 1935 р. львівським видавництвом «Знання» видано працю «Княжий город Володимир», яка була підсумком його багаторічної наполегливої праці, невтомних пошуків і знахідок. Ця книга висвітлює історію міста Володимир-Волинський з найдавніших часів аж до 1935 р. Видання містить багато фотоілюстрацій, а також, доповнене усними переказами і легендами, якими. Дуже цінними є карта та схема Володимир-Волинського та округи, яка була складена Олександром Цинкаловським [13, с. 34].

Важливе місце у науковій спадщині Цинкаловського займає дослідження народного сакрального мистецтва, архітектури. Чимало цінних, науково обґрунтованих спостережень з ділянки праці сакрального мистецтва знаходимо у праці «Церкви XV-XVIII ст. на Західній Україні». В якій автор передусім вказує на появу в культовій архітектурі України, викликаних «модернізацією» будівельних матеріалів. Дещо ширший аналіз культової архітектури подає О. Цинкаловський у книзі «Волинські дерев'яні церкви XVII-XVIII ст.» видана в 1935 р. у якій чи не вперше звернув серйозну увагу на унікальність волинських храмів.

Дослідженню сакрального народного мистецтва, зокрема його проявів у меморіальній, або цвинтарній різьбі, присвячені статті О. Цинкаловського «Дерев'яні хрести на Поліссі», «Волинські надмогильні хрести», «Камінні хрести на Волині», які були опубліковані на сторінках львівського часопису «Життя і Знання» в 1935-1936 рр. [14, с. 34].

Важливе місце в науковій спадщині вченого займала сфрагістика, вчений досліджував цехові і братські печатки Волині. Проводячи паралелі в історії Волині та Польщі, Цинкаловський на основі сфрагістичних даних, зокрема на прикладі печаток з м. Володимира та знайдених матеріалів під час археологічних експедицій далеко від столичного града, робить висновок, про безпосередню близькість Волинсько-Галицького князівства з червенськими містами. Також, дослідник займався вивченням української сфрагістики XV–XVII ст., тобто часів козаччини, в них Олександр Миколайович шукає аналоги за формою і змістом, які були б подібними до древньоруських зразків [15, с. 102].

У 1938 році вчений видає працю «Сліди раннього християнства на Волині до князя Володимира Великого» у якій вперше було здійснено обґрунтоване наукове припущення того, що присутність християн, а можливо і цілих християнських общин на Волині, ще за довго до офіційного запровадження християнства як офіційної релігії князем Володимиром Великим. На підтвердження своїх роздумів археолог наводить існування решток старих церковних будівель та предметів християнського культу датованих ранішим періодом ніж IX століття [16, с. 34]. Гіпотеза вченого про проникнення християнства на Волинь із Моравії знайшла підтримку у сучасних дослідників.

У 1960 році вийшла праця О. Цинкаловського – «Річка Прип'ять та її заплави». В цій монографії автор звертає увагу на роль річки Прип'ять як одного з основних факторів, який сприяв заселенню Полісся. Також, річка Прип'ять розглядається О. Цинкаловським, як основна артерія та осередок життя праслов'ян, яка згодом стала основним торговельним і дипломатичним шляхом з заходу до Києва, маршрут інтенсивної міграції на Поліссі [17, с. 64].

Із нагоди 75-річчя і 55-ліття наукової праці вченого в 1975 році вийшла книга «Старовинні пам'ятки Волині». Основу книги складають світлини-фотографії, рідкісні ілюстрації пам'яток

Волині. В цій книзі вміщено відомості про місце не існуючих тепер дерев'яних церков, дзвіниць Волині, які були збудовані в XVI–XVII століттях. Світлини доповнюють легенди, літописи, ревізії замків [18, с. 637].

Важливою частиною наукової спадщини Олександра Цинкаловського слід вважати етнокультурні дослідження. Численними є його студії традиційних народних промислів, занять, матеріальної і духовної культури: «Дещо про нашу народну творчість», «Звичаї і обичаї», «Обряди різних верств населення XV–XVI ст.», казки «Данилко», «Мороз і селяни», легенди «Турова могила», «Город Нобель», «Данилова корона», «Сотниківна», «Вовкулаки» байки, повір'я, прислів'я, приказки [19, с. 53]. Надзвичайно цінними є зібрані стародруки, книги, судові та майнові документи, а також, матеріали до генеалогії та геральдики волинської шляхти.

Значне місце в дослідженнях Олександра Цинкаловського займає вивчення географічних назв – важливих пам'яток історії краю. Вершиною невтомної праці вченого – фундаментальний двотомний краєзнавчий словник «Стара Волинь і Волинське Полісся». Робоча назва словника «Історико-географічно-економічний словник Волині і Волинського Полісся». Автор понад сорок років збирав матеріал, обійшов і дослідив майже півтори тисячі населених пунктів, збирав стародруки, робив фотозйомки, проводив археологічні розкопки, описав понад 5600 об'єктів [20, с. 48].

Історико-географічний словник О. Цинкаловського «Стара Волинь і Волинське Полісся» являє собою краєзнавчу енциклопедію міст і сіл історичної Волині. Для написання роботи вчений використовував інформацію старожилів, учителів, священників, лісничих, сам здійснював польові дослідження, переглядав архіви, приватні збірки, метричні книги, документи, королівські та князівські грамоти, простудював чимало літератури українською, польською, чеською та іншими мовами.

Такого типу праця для території України готувалася вперше, до того ж не колективом, а однією людиною. Вся сукупність знань про

Волинь – історичних, географічних, економічних і топонімічних – була розміщена О. Цинкаловським відповідно до її населених пунктів. Словник подає дані про кожен населений пункт із найдавніших часів або з періоду його заснування до початку Першої світової війни.

Коли майже всі напрацювання разом з бібліотекою і архівом загинули під час пожежі у квартирі О. Цинкаловського, він по крупинах, перебуваючи далеко від Волині, відновив усі дані на основі копій своїх праць в університетах Європи.

У 1968 р. книга була готова до друку з 6 фоліантів по 300 сторінок [21, с. 44]. Наступного 1969 р. праця була передана у Київ до Академії Наук, однак, це був період посиленої русифікації в Україні, праця О. Цинкаловського була не на часі і рецензії в Інституті мовознавства не пройшла. Після шестирічного зволікання він забирає працю назад до Польщі. Саме у той час там збирав по архівах матеріали про Адама Киселя професор Кембріджського університету Франк Сисин. Він забрав працю вченого до Канади і передав представникам Інституту дослідів Волині. Саме за сприяння цієї поважної наукової інституції у двотомнику під назвою «Стара Волинь і Волинське Полісся» праця вийшла друком у 1984 р. Але, на жаль, це було вже після смерті вченого, який так і не побачив своєї праці [22, с. 599].

О. Цинкаловський не обмежувався публікацією результатів своїх досліджень у фахових, спеціальних виданнях, але протягом усього свого життя сприяв популяризації результатів власних студій, археологічних знахідок, а також інших авторів в таких україномовних часописах як: «Наша культура», «Життя і знання», «Наш світ», «Українське юнацтво», «Наше слово», «На зустріч», в «Українському календарі» і «Православному календарі», при чому вони публікувались під псевдонімами – О. Волинець та Антін Бужанський. Завдяки цим публікаціям професор О. Цинкаловський сприяв поширенню серед широких кіл громадськості вірогідних знань про

волинський край, його історію і пам'ятки [23, с. 48].

Різноманітність наукових інтересів вченого, весь життєвий шлях О. Цинкаловського засвідчують його талант і відданість рідній землі. Врешті О. Цинкаловський зайняв чільне місце серед дослідників Волині загалом, а

Володимирщини зокрема, своїми науковими роботами показав самобутню історію рідного краю. Постать вченого є прикладом справжнього патріота для молодих поколінь, а його науковий доробок слугує першоджерелом для сучасного дослідника.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кучинко М. Олександр Цинкаловський – видатний дослідник археології Волині / М. Кучинко // Нариси культури давньої Волині / за ред. Г. Охріменка. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2006. – С. 12-18.
2. Григоренко С. Вчений-краєзнавець професор О. Цинкаловський / С. Григоренко // Молодіжний науковий вісник: [зб. наук. пр.]. / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки; редкол.: Колесник В.П. [на ін.]. – Луцьк, 1999. – Вип. 1 : Історичні науки. – С. 47-48.
3. Гуртовий Г.О. Вибрані краєзнавчі статті та бібліографія. – Луцьк, 1994. – 155 с.
4. Шиприкєвич В. Олександр Цинкаловський / В. Шипкєвич / В. Шиприкєвич // «Роде наш красний...» : Волинь у долях краян і людських документах : в 3 т. / авт.- упоряд.: Л.К. Оляндєр, Л.В. Бублейник, А.М. Силюк; заг. ред. М.І. Дубини. – Луцьк, 1999. – Т. 3. – С. 649-651.
5. Дзюбан О. Олександр Миколайович Цинкаловський – археолог, історик, музейний працівник, публіцист / О. Дзюбан // Українська періодика. Історія і сучасність : доп. та повідомл. сьомої Всеукр. наук. – теорет. конф., Львів, 17–18 трав. 2002 р. / за ред. М.М. Романюка – Л., 2002. – С. 635-639.
6. Кот С. Олександр Цинкаловський : життя, присвячене Волині / С. Кот // Праці Центру пам'яткознавства : зб. наук. пр. / Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПК. – Вип. 1. – К., 1992. – С. 174-180.
7. Охріменко Г. Олександр Цинкаловський та праісторія Волині / Охріменко Г., Скляренко Н., Каліщук О., Ткач В., Романчук О. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2007. – 740 с. : іл.
8. Олександр Цинкаловський (1898-1983) : біобібліографічний нарис до 115-ої річниці від дня народження / Східноєвр. Нац. ун-т ім. Лесі Українки, бібліотека; уклад. Л. Дейнека. – Луцьк, 2013. – (Дослідники Волині. Дати і долі; Вип. 6).
9. Гика В.М. Волинські дороги Олександра Цинкаловського / В.М. Гика // «Роде наш красний...» : Волинь у долях краян і людських документах : в 3 т. / авт.- упоряд.: Л.К. Оляндєр, Л.В. Бублейник, А.М. Силюк; заг. ред. М.І. Дубини. – Луцьк, 1999. – Т. 3. – С. 646-648.
10. Ковальський М. Роль Олександра Цинкаловського в українській історіографії і Волиніані / М. Ковальський // Минуле і сучасне Волині : Олександр Цинкаловський і край : матеріали ІХ наук. іст.-краєзн. між нар. конф., 20-23 січ. 1998 р. / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки [та ін.]; відп. ред. Г.В. Бондаренко. – Луцьк, 1998. – С. 46-47.
11. Кучинко М. Відомі археологи – дослідники слов'яно-руського періоду історії Волині / М. Кучинко // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Волинська обласна організація Національної спілки краєзнавців України : матеріали до відзначення 20-річчя від часу створення / Волин. обл. орг. Нац. спілки краєзнавців України [та ін.]. – Луцьк, 2009. – С. 189-190.
12. Бундак О. Олександр Цинкаловський: історико-археологічні студії / О. Бундак // Українська історична наука на шляху творчого поступу : [в 3 т.] : [доп. та повідомл.] / ІІ Міжнар. наук. конгрес укр. істориків, Луцьк, 17-19 трав. 2006 р.; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2008. – Т. 3. – С. 364-368.
13. Пясецький В. Володимир Олександра Цинкаловського / В. Пясецький // Минуле і сучасне Волині : Олександр Цинкаловський і край : матеріали ІХ наук. іст.-краєзн. між нар. конф., 20-23 січ. 1998 р. / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки [та ін.]; відп. ред. Г.В. Бондаренко. – Луцьк, 1998. – С. 36-41.
14. Цибульська О. Олександр Миколайович Цинкаловський / О. Цибульська // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край: наук. зб. : матеріали ХХVІ міжнар. наук. іст.-краєзн. конф., присвяч. 1020-ій річниці від першої писем. згадки про Володимир та 110-річниці від дня народж. О. Цинкалавського, м. Володимир-Волинський / Волин. обл. рада [та ін.]. – Луцьк, 2008. – Вип. 27. – С. 32-36.
15. Пісоцький А. Олександр Цинкаловський в українській пресі Польщі / А. Пісоцький // Науковий вісник ВДУ : журнал Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. Іст. науки. – 1999. – № 5. – С. 101-103.
16. Костриця М.Ю. Олександр Цинкаловський – дослідник і краєзнавець Волині / М. Костриця // Бердичівщина : поступ у третє тисячоліття. – Житомир, 2001. – С. 34-36.

17. Сус І. Олександр Миколайович Цинкаловський – історик, археолог та етнограф Волині / І. Сус // *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і ковельчани в історії України : матеріали XII всеукр. іст.-краєзн. конф., присвяч. 12-й річниці Незалежності України і 485-й річниці надання Ковелю Магдебурзького права.* Луцьк, 2003. – Т. 2. – С. 64-65.
18. Дзюбан О. Олександр Миколайович Цинкаловський – археолог, історик, музейний працівник, публіцист / О. Дзюбан // *Українська періодика. Історія і сучасність : доп. та повідомл. сьомої Всеукр. наук. – теорет. конф., Львів, 17-18 трав. 2002 р. / за ред. М.М. Романюка – Л., 2002. – С. 635-639.*
19. Ошуркевич О. Етнокультурні дослідження Олександра Цинкаловського / О. Ошуркевич // *Минуле і сучасне Волині : Олександр Цинкаловський і край : матеріали IX наук. іст.-краєзн. між нар. конф., 20-23 січ. 1998 р. / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки [та ін.] ; відп. ред. Г.В. Бондаренко. – Луцьк, 1998. – С. 53-54.*
20. Корзонюк М. Великий дослідник нашого краю / М. Корзонюк // *Минуле і сучасне Волині : Олександр Цинкаловський і край : матеріали IX наук. іст.-краєзн. між нар. конф., 20-23 січ. 1998 р. / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки [та ін.] ; відп. ред. Г.В. Бондаренко. – Луцьк, 1998. – С. 47-48.*
21. Бобак О.М. Час відкриває істину. Родовід Олександра Цинкаловського – патріарха волинського краєзнавства. – Луцьк: «Волинська обласна друкарня», 2008. – 112 с.
22. Циналовський О. Стара Волинь і Волинське Полісся : [в 2-х т.] : краєн. слов. від найдавні. часів до 1914 р. / О. Цинкаловський ; Ін-т дослідів Волині. – Вінніпег: Накладом Товариства «Волинь», 1984. – 1 т. – 600 с.
23. Григоренко С. Вчений-краєзнавець професор О. Цинкаловський / С. Григоренко // *Молодіжний науковий вісник: [зб. наук. пр.] / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки ; редкол. Колесник В.П. [та ін.] – Луцьк, 1999. – Вип. 1: Історичні науки. – С. 47-48.*

О. Калищук, В. Дяченко,

Восточноевропейский национальный университет им. Леси Украинки, г. Луцк, Украина

**АЛЕКСАНДР ЦИНКАЛОВСКИЙ – ВЫДАЮЩИЙСЯ
ИССЛЕДОВАТЕЛЬ ВОЛЫНИ И ВОЛЫНСКОГО ПОЛЕСЬЯ**

В статье дается биографическая справка выдающегося исследователя Волини – Александра Цынкаловского, который всю жизнь посвятил исследованию родного края. Освещена историография посвященная изучению научного наследия ученого. Проанализировано значение краеведческого наследия исследователя в области археологии, этнографии, истории искусства, топонимики и др.

Ключевые слова: Александр Цынкаловский, Волинь, научное наследие.

O. Kalischuk, V. Dyachenko,

Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine

**ALEXANDER TSYNKALOVSKYY – THE OUTSTANDING
RESEARCHER OF VOLYN AND VOLYN POLESIA**

The article deals with a biography of the prominent Volyninvestigator – Alexander Tsynkalovskyy who devoted all his life to the native land researches. There is a historiography dedicated to the study of scientific achievements of the researcher in the paper. Moreover, the article includes a detailed analysis of Tsynkalovskyy's significance and influence on the local history heritage in the fields of archeology, ethnography, art history, toponymy, etc.

Key words: Alexander Tsynkalovkyy, Volynian, scientific achievements.

Рецензенти: *Сінкевич Є. Г.*, д-р іст. наук, проф.;
Котляр Ю. В., д-р іст. наук, проф.